

SOCIETAT RURAL I MOVIMENTS ABSOLUTISTES

Nota sobre la guerra dels malcontents (1827)

per JAUME TORRAS

Un dels aspectes més notables de la història espanyola de la primera meitat del segle XIX és, segurament, el vigor i l'amplitud de la reacció que l'Antic Règim oposà a la revolució liberal, i que culminà amb la primera guerra carlina. La bibliografia apareguda sobre aquesta és ja una massa impressionant, i, per la seva banda, el desenvolupament del moviment absolutista durant el regnat de Ferran VII ha estat també l'objecte d'una sèrie d'estudis, encara que sovint molt limitats. Però el fet fonamental, que és la força excepcional de la reacció absolutista i l'amplitud de la base social que la hi donava, no ha estat fins ara abordat rigorosament: caldria procedir a un estudi en profunditat, per al qual no manquen els precedents metodològics, ni tampoc les fonts — bé que sovint disperses i molt heterogènies. Ens sembla que, en l'estat actual de la historiografia sobre la reacció absolutista a la primera meitat del segle XIX, ja no és tan preemptori de seguir investigant *quan i de quina manera* es manifestà aquesta, com de començar a aclarir *qui* hi participava, i *per què*. És en aquesta perspectiva que potser faran algun servei documents com el que presentem en aquesta nota.

Quan es parla de moviment absolutista a la primera meitat del segle XIX s'entén, gairebé exclusivament, la guerra carlina i, abans, les insurreccions reialistes del Trienni Constitucional. I, de fet, aquestes foren les seves dues manifestacions més importants a escala nacional. Però no per això s'han d'identificar les altres com a simples intrigues de palau o petites revoltes locals: la guerra dels *malcontents*, per exemple, mobilitzà a l'estiu de 1827 entre vint i trenta mil homes a Catalunya.

No hem d'explicar aquí les característiques d'aquesta insurrecció, ni el seu desenvolupament.¹ Direm només que la insurrecció, començada a la

1. Per a més informació, vegeu el nostre treball *La guerra de los Agravados*, Barcelona (Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España), 1967.

primavera de 1827 per petites partides de guerrillers, culminà a mitjan setembre del mateix any, quan els *malcontents* ocupaven la major part del Principat, des del coll de Balaguer fins a la Cerdanya, i des de Montserrat fins a la Conca de Tremp. Un mes després, amb la presència del rei a Tarragona, i sobretot amb l'activitat d'un contingent de tropa manat pel comte d'Espanya, el moviment ja s'havia esfondrat espectacularment, sense gairebé oposar resistència. Una insurrecció absolutista sota un règim absolutista pot semblar un fet paradoxal si no es té present l'escissió entre el sector de l'absolutisme representat per Calomarde i el seu equip de govern (que, a la vegada, no era tampoc gaire homogeni), i l'absolutisme "apostòlic" de certs nuclis cortesans i de la major part de la jerarquia eclesiàstica, l'expressió política del qual era el Consejo de Estado. Les reivindicacions dels *malcontents* estaven dins la línia de l'oposició "apostòlica": supressió de la Policia i restabliment de la Inquisició, depuració més aprofundida del personal de l'administració i de l'exèrcit, intensificació de la repressió contra els liberals, concessió de més avantatges als reialistes "autèntics". Aquest programa sembla interessar de manera immediata només a cercles socials molt restringits: la jerarquia eclesiàstica, els candidats a substituir en l'administració els sospitosos de liberalisme, i, particularment, els oficials reialistes (promocionats irregularment per llur participació en les guerrilles durant el Trienni) que no havien estat col·locats en l'exèrcit i es trobaven en llicència il·limitada (sembla que eren aproximadament un miler a Catalunya).² El fet que al seu darrera es mobilitzessin molts milers d'homes ens planteja un primer i considerable problema. Caldria començar determinant quins foren aquests homes.

Efectivament, tot sembla indicar que no es tractava d'una insurrecció "general" del Principat, sinó més particularment de la població rural d'algunes de les seves comarques: un report consular francès afirmava, el 21 d'agost de 1827, que, tret d'algunes excepcions, els insurrectes no reclutaven partidaris a les ciutats, i que només al camp trobaven homes disposats a seguir-los.³ Hi ha nombrosos testimonis concordants amb aquest, i que insisteixen en el caràcter fonamentalment rural del moviment. Sobre la desafecció dels nuclis urbans envers els malcontents, i deixant a part Barcelona, el liberalisme de la qual era proverbial, podem citar els casos de Reus, a la qual els *malcontents*, en ocupar-la, imposaren una pesada contribució perquè la consideraven hostil; de Mataró, d'on fugia una bona part dels habitants cada vegada que la partida de Bosch i Ballester s'hi acostava,⁴ o d'Igualada, d'on més de 300 habitants volgueren marxar quan la guarnició, davant la proximitat de les partides d'in-

2. Segons una carta de la direcció de la Policia francesa, París, *Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Correspondance Politique, Espagne*, vol. 745, fol. 112.

3. Citat a *La guerra de los Agravados*, p. 206.

4. Com explica el mateix BOSCH I BALLESTER en una proclama seva, vegeu *La guerra de los Agraciados*, p. 186.

surrectes, evacua la població.⁵ Sabem, en canvi, que altres centres urbans, és veritat que de caràcter molt més tradicional que els abans citats, foren activíssims focus de conspiracions ultrareialistes i que els insurrectes hi tenien molts partidaris: Tortosa, Manresa, Vic, Girona...

Aquesta complexitat fa que, per a poder dir de quina mena era la base social real del moviment sense caure en simplificacions deformadores, calgui procedir a una enquesta prèvia, detallada i representativa, i no acontentar-se amb generalitats del tipus: "la població rural... la població urbana..." Dues tasques s'imposen primerament: per una banda, la de sistematitzar aquestes dades en una mena de "cartografia" dels moviments absolutistes (que hauria de posar-se en relació amb, per exemple, classificacions dels diferents tipus de "mode" de producció i vida com la que ha fet Pierre Vilar per al Principat a finals del segle XVIII);⁶ per altra banda, allà on això sigui possible, estudiar a nivell local, i d'una manera exhaustiva, la composició social concreta d'aquests moviments. Aquest darrer punt és el que creiem que poden ajudar a estudiar, en un àmbit delimitat — el corregiment de Cervera —, els documents a què tot seguit ens referirem.

El corregiment de Cervera, al cor de la Catalunya mitjana, comprenia, a més de tota la Segarra, el Solsonès i part de les comarques del Bages (Cardona, Súria), Urgell (Anglesola, Agramunt), Noguera (Ponts, Artesa de Segre) i Anoia (Copons, Jorba); el reialisme de la població era proverbial: ja el maig de 1822 Cervera havia estat seu de la primera Junta constituïda a Catalunya per a organitzar la lluita contra el sistema constitucional⁷ i, per altra banda, només cal recordar que els dos pobles del Principat que els liberals van destruir com a càstig exemplar per llur activa participació en la insurrecció, Castellfolit de Riubregós i St. Llorenç de Morunys, pertanyien tots dos al corregiment de Cervera. Encara el 1824, ja restaurat l'absolutisme, veiem el subdelegat de policia de Cervera parlant de l'*"espíritu exaltadísimo Realista en esta Subdelegación"*, i un any més tard el Capità General manant fer-hi una enquesta sobre l'efervescència observada entre els Voluntaris Reialistes locals.⁸ Naturalment, el corregiment de Cervera, amb part de les seves autoritats al davant, s'integrà al moviment insurreccional dels *malcontents*, i des dels

5. Segons el testimoni del cap de les tropes franceses a Barcelona; París, *Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Correspondance Politique, Espagne*, vol. 745, fols. 71-73.

6. A *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona (Ed. 62), 1966, vol. III, p. 633 i ss. Sobre els resultats que donaria el treball a què al·ludim, ens sembla que es pot avançar, amb molta versemblança, que dins el Principat la màxima participació a l'agitació ultrareialista es donà a la Catalunya mitjana, mentre que els corregiments pirinencs no foren tan entusiastes i les comarques costaneres es mostraren obertament hostils.

7. J. M. y R., *Memorias para la historia de la última guerra civil de España*, Barcelona, 1826, t. I, p. 39.

8. Citat a la *Guerra de los Agraviados*, p. 18.

primers dies de setembre hi funcionava una Junta corregimental⁹ que havia reconegut l'autoritat del més elevat organisme de la rebel·lió, la Junta Superior del Principat creada a Manresa el 28 d'agost. Sembla, doncs, que el corregiment de Cervera sigui bo com a model representatiu del que era un territori íntimament lligat amb la història del moviment absolutista.

Per a estudiar-hi, a la base, la composició social del moviment *malcontent*, hi ha a l'Arxiu Municipal¹⁰ de Cervera dos documents confeccionats per la subdelegació local de policia i datats tots dos del 22 de març de 1828. Són un "*Estado general comprensivo de todos los hombres de dicho Corregimiento que se unieron a las partidas de los sublevados, y de los que se han presentado a consecuencia de la Rl. alocución de 28 de Setiembre ultimo*", on és especificat només el nombre d'homes per localitat, indicant a més si es presentaren amb armes o sense, i un "*Estado que manifiesta los individuos de este Partido que pertenecieron a la última y escandalosa sublevación de este Principado con expresión del pueblo a que corresponden y demás circunstancias que se espresan, el cual se ha formado con presencia de las relaciones particulares presentadas por las Justicias, y a consecuencia de orden del Exmo. Sr. Capn. Genl. de este Ext. y Prado. de 31 de Oct. de 1827*", que, malgrat el seu títol, correspon també a tot el corregiment, i té sobre l'anterior l'avantatge que és una relació nominal, on s'especifiquen una sèrie de dades molt interessants per a cada individu, en particular, la professió i unes "Observaciones" sobre conducta pública, condició social, etc. És, doncs, aquest document el que ens servirà per al nostre estudi; la seva confrontació amb l'altre, i amb la llista separada que la policia establí per anar controlant les respostes dels pobles a mesura que arribaven, ens permet de pensar raonablement que es tracta d'un document complet.¹¹

Tot i admetre això, caldria saber en quina mesura aquestes relacions policiaques reflectien la realitat; ara, aquí topem amb un problema molt difícil de resoldre. ¿En què fonamentar-se per a fer una avaluació numèrica, o per a verificar-ne l'exactitud? El 8 de setembre, la policia francesa — generalment molt ben informada sobre tots aquests moviments — pas-

9. Per a més detalls, vegeu *La guerra de los Agraviados*, p. 48.

10. En un lligall sense classificar, entre altres del segle XIX, i encapçalat "Gobierno militar y político - Sublevación de Cataluña del año 1827".

11. Les discordances aparegudes en aquesta confrontació són totes d'ordre menor. Efectivament, de tots els pobles que a la llista de la policia figuren com havent enviat resposta, en tenim el contingut al nostre document, excepte de dos: Lloberola i Mas d'en Forn, i Santa Coloma de Queralt. I encara, d'aquest podem saber, gràcies a l'*Estado general* numèric, on apareix, que només havia declarat sis homes. Per altra banda, aquest darrer document dóna un total de 553 individus, i aquell sobre el qual treballem és una llista de 502. Tret de lleugeres diferències d'un o dos individus en més o en menys, les úniques discordances considerables entre els dos documents són els casos de Sanaüja (28 i 11 homes, respectivament) i de Ponts (28 i 5). Sembla doncs que, almenys al nivell que a nosaltres ens interessa, el nostre document pot ésser considerat com a pràcticament complet.

sava al seu ministeri de l'Interior un report on els efectius dels insurrectes eren estimats en uns 12.000 homes;¹² i el 23 de setembre el comandant de les tropes franceses a Barcelona informava el seu ministre de la Guerra, sense posar-ho en dubte, que els *malcontents* deien tenir 22.337 homes armats, sense comptar els sometents ni els cossos de Voluntaris Reialistes que encara no s'havien pronunciat obertament.¹³ Tan gran diferència en només quinze dies — bé que potser explicable si és que el primer càlcul no incloïa encara els *malcontents tarragonins* — posa de tota manera en evidència la dificultat de fer avaluacions aproximades de l'envergadura del moviment insurreccional. Hi ha, per damunt de tot, un problema de criteri: ¿pot parlar-se d'"insurrectes" en general, si aquests eren tan aviat homes que s'havien passat mig any a la muntanya enquadrats en una partida guerrillera, com Voluntaris Reialistes que només participaren en la insurrecció per dur a terme amb llur unitat alguna operació determinada, o encara pagesos que intervingueren únicament quan algun cap *malcontent* apel·là al sometent de llur poble? Sembla, en tot cas, que el document amb què treballem parteix d'una definició àmplia, i així, a la llista, hi apareixen tots aquests casos: tant de bo, perquè no ens interessa tant de conèixer la procedència del nucli de combatents aferissats com d'aproximar-nos a la base més àmplia del moviment. Però dins aquesta perspectiva, ¿quin és el grau d'exactitud d'aquestes llistes? Un membre de l'ambaixada francesa que seguí el govern a Catalunya considerava que la llista establerta al corregiment de Tarragona, i que incloïa 3.964 individus, era molt insuficient i segurament no representava més dels 2/3 de la realitat.¹⁴ Així, com és força natural, aquestes relacions devien ésser més aviat curtes, bé que no és lícit generalitzar a partir d'un sol cas. De tota manera, això no modifica gens el valor d'aquest document per a nosaltres: efectivament, més que una indicació sobre la xifra exacta d'insurgents en una zona determinada, el que n'esperem és una mostra representativa del que eren aquests homes. I això, sabent que la relació no és fragmentària, i que comprèn 503 individus de 52 pobles diferents, ens sembla fora de dubte.

La primera pregunta que cal fer a fons d'aquests tipus és la de precisar una mica més el caràcter "rural" de l'aixecament: aquest caràcter rural no podria ésser desmentit per aquest document, perquè es refereix a una regió gairebé exclusivament rural. Però, cal entendre per "rural" només "camperol"? Que els camperols eren la base essencial del moviment ho confirma, *grosso modo*, un simple cop d'ull a la llista: dels 503 individus inscrits, 227 són considerats *labradores*, i 73 són *jornaleros* que en la

12. París, *Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Correspondance Politique, Espagne*, vol. 745, fol. 112.

13. *Ibid.*, vol. 745, fol. 136.

14. *Ibid.*, vol. 746, fol. 19.

immensa major part devien ésser també camperols.¹⁵ De tota manera, ja es veu també que el predomini dels camperols estrictes no és absolut: és a dir, que en parlar del caràcter “rural” del moviment cal tenir en compte la complexitat implicada per aquest adjectiu.

Mirant les coses d'una mica més a prop, les localitats que apareixen a la llista com havent aportat les més altes xifres d'insurrectes són també les més grans del territori: Solsona (115 homes), Cervera (63 homes) i Cardona (57 homes), tot plegat 235 homes, gairebé la meitat del total. Si hi afegim alguns altres pobles grossos, que proporcionaren grups compactes, de més de 20 homes, com Ollana (34), Riner (24), Agramunt (23), tenim un total de 337 homes. És a dir, que una part molt important dels insurrectes procedia de les poblacions grans, i que el moviment s'articulà entorn dels contingents aportats per aquestes. Ara bé, és precisament en aquests contingents on la diversitat professional era més gran: a Cardona, 34 entre els 57 encartats apareixen netament caracteritzats com a artesans; a Cervera, 18 sobre els 63, i a Solsona, 44 sobre 115. En un cas, el de St. Llorenç de Morunys, tots set inscrits són teixidors. Aquestes xifres posen en relleu la importància de la participació d'elements no estrictament camperols en la guerra dels *malcontents*: sembla, doncs, que l'artesanat d'aquestes zones rurals participava de les mateixes preses de posició polítiques (si és que es pot qualificar d'estrictament “política” una actitud d'adhesió a tot allò que significava la reacció absolutista: però això ja és tot un altre problema...) de la massa camperola, de la majoria de la població, en definitiva. Dels 160 homes clarament designats com a artesans en tota la llista, els més nombrosos són els teixidors (42), els espardenyers (23) i els ganíveters (21), però hi ha representants de tots els oficis: ferrers, vidriers, fusters, sabaters, barbers, cistellers, paraires, etc.

Allà on la uniformitat sembla ésser gairebé completa és en la condició social dels insurrectes; tot i que cal tenir en compte que a la llista hi falten la major part dels oficials i caps del moviment (almenys els que figuren, en nombre de 21, en una relació a part, perquè havien estat enviats a Tarragona el 20 d'octubre de 1827), la preponderància del poble treballador és absoluta i la major part de les “Observaciones” són del gènere: “no tiene otros medios para subsistir que el de su trabajo”, “sus medios de subsistencia son escasos”, “no tiene bienes, pero puede subsistir ayudado de su trabajo”, o, senzillament “no tiene medios para subsistir”. Més significatiu encara serà fer la magra ressenya dels que semblen ésser

15. El criteri amb què van posar l'etiqueta “*labrador*” o “*jornalero*” sembla ésser diferent segons les localitats. Apareixen molts “*jornaleros*” en poblets on només poden ésser camperols (sense terres, suposem); però, per altra banda, la designació de “*labrador*” no es reserva pas per a una condició social més elevada (a La Vallada hi trobem un “*labrador*” que és qualificat de “*pobre de solemnidad*”), ni als propietaris (ni tan sols petits propietaris: de molts d'ells es diu taxativament que “*no tienen otro medio para subsistir que el de su trabajo*”, o que “*no tiene bienes, pero puede subsistir ayudado de su trabajo*”).

benestants: sis *hacendados*, quatre *estudiantes*, tres *negociantes* (i encara caldria saber què vol dir ben bé això), un capellà cap de rebels, i un veterinari també cap de partida. Amb tot això al davant trobem versemblant el que un anònim testimoni de la insurrecció escrivia a Manresa, anys després: “... *En tanto es verdad que el pueblo ibero ama la libertad y la igualdad; como que en la rebelión de 1872, víase á los mismos partidarios del fanatismo que le componían los más miserables proletarios, que a la vez que proclamaban un rey absoluto, echaban en cara a las clases superiores, su predominio, y sus ventajas. No más distinciones decían, todos somos iguales, fuera los usurpadores de nuestros derechos. I en efecto todos se afanaban por los empleos, y condecoraciones*”.¹⁶ La nostra anàlisi ve doncs a confirmar d'altres testimonis sobre l'activa participació popular en l'agitació absolutista.

Seguint el desenvolupament factual de la guerra dels *malcontents*, es té la impressió que un factor decisiu per a la seva amplitud va ésser la incorporació massiva al moviment insurreccional, a partir de juliol de 1827, de molts Cossos de Voluntaris Reialistes. Aquesta milícia, que havia estat constituïda amb els guerrillers reialistes del Trienni, o amb elements d'un reialisme aferriat, havia estat ja l'objecte d'apassionada polèmica entre el reialisme “moderat” i el partit “apostòlic”: la confiança que aquests hi tenien fou justificada pel comportament de la majoria d'unitats de Voluntaris Reialistes, que de teòrics auxiliars del govern esdevingueren un dels pilars fonamentals de la insurrecció. En alguns corregiments, com el de Tarragona, sembla que foren l'element determinant en l'evolució del conflicte. A Cervera no sembla pas que les coses anessin d'una altra manera. Dels 503 encartats que coneixem, *més de la meitat*, 310, eren Voluntaris Reialistes; i no solament hi participaren individualment, sinó que alguns indicis fan suposar que sovint llurs unitats eren la infraestructura original de les partides de *malcontents* (no cal dir que d'ells procedia la major part de l'armament). Malauradament, no tenim relacions dels cossos locals de Voluntaris Reialistes que puguem confrontar amb les llistes de *malcontents*; però si hi mirem les localitats on entre els inscrits hi ha una preponderància neta de Voluntaris, podrem fer-nos una idea de fins a quin punt el reclutament s'organitzà a partir de les mateixes unitats de Voluntaris Reialistes: a Anglesola, 9 sobre els 10 encartats són Voluntaris Reialistes; a Biosca, 15 sobre 18; a Cardona, 41 sobre 57; a Sisquer i Montcalb, 6 sobre 7; a Cervera, 28 sobre 63; a Copons, 10 sobre 11; a Riner, 23 sobre 24; a Solsona, 109 sobre 115 (i els altres sis eren mossos d'esquadra); a Oliana, 28 sobre 34; a Peramola, 21 sobre 21; a la Salsa i a Ogern, 6 sobre 7. La cosa no pot ésser més clara: el nervi de

16. “Estado de Cataluña al tomar Mina su mando”, manuscrit, dins la carpeta *Aixecaments de 1827*, a Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat.

l'alçament, al corregiment de Cervera, foren els Cossos de Voluntaris Reialistes preexistents, i no solament perquè ells enquadraven ja els elements més disponibles per a aquestes aventures, sinó també perquè d'una manera organitzada (però a quin nivell?) foren mobilitzats contra l'equip governamental. Vegeu per exemple el que ens diu la relació d'un dels inscrits a Oliana: "*Salió el día notado en su respectivo lugar por orden del Com. de V. R. de Solsona, a cuyo Batallón estaban agregados él y los demás de esta relación*". I per a adonar-se del caràcter organitzat que tenien els desplaçaments de cossos de Voluntaris Reialistes, i de l'evident connivència de llurs autoritats, només cal llegir el que escriuen al marge de la relació dels de Solsona: "*... durante las últimas ocurrencias a solicitud del titulado Comandante del Bloqueo de Cardona D. José Bosoms, éste les mandó pasar allí dos compañías lo que verificaron más por temor que por otra cosa el día 12 Set. último, retirándose al cabo de 15 días...*" Deixant de banda l'evident afany de descàrrec, l'actitud dels caps dels Voluntaris Reialistes en aquest corregiment concorda del tot amb el que sabem de la dels de Manresa, de Vic o de Tarragona.

En definitiva, de tot plegat, se'n poden treure algunes orientacions per a recerques més aprofundides i més generals:

- 1) cal no negligir la realitat, sovint molt tangible, de l'activitat conspirativa dels "apostòlics", freqüentment parapetats en el mateix aparell estatal, o en estructures d'abast nacional com l'eclesiàstica, element indispensable per a explicar-se les formes i la magnitud de l'agitació absolutista;
- 2) és evident l'existència d'un profund descontentament camperol, i d'un malestar social generalitzat, almenys en les regions rurals que, havent fet crisi la vella organització econòmico-social, veien trontollar el seu gènere de vida i esfondrar-se els seus horitzons ideològics, sense tenir amb què substituir-ho. Només això pot explicar la sorprenent capacitat de mobilització de les poblacions a favor de la causa reialista.